

ČESKÁ PRÓZA A DRAMA V PRVNÍ POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Charakterizovat život v **první republice** můžeme velmi zjednodušeně větou: Československo bylo ostrůvkem demokracie ve válkou zničené Evropě. Fungovala zde parlamentní demokracie v čele s uznávaným prezidentem profesorem **Tomášem Garriguem Masarykem**. Ekonomicky bylo Československo srovnatelné s ostatními zeměmi, ale nebyla zde válkou zničená infrastruktura, proto se rychleji rozvíjela i výroba (např. Škodovy závody, kde se vyráběla auta).

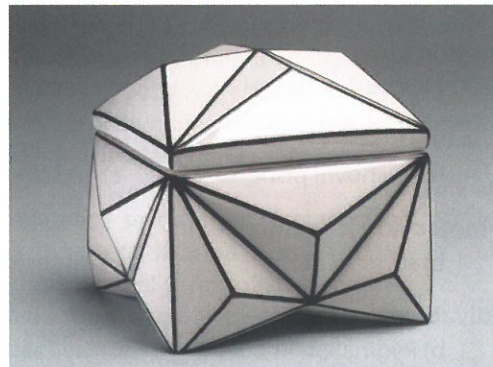
Poválečné nadšení z vlastního státu pominulo s celosvětovou hospodářskou krizí ve 30. letech, kdy tu bylo asi milion nezaměstnaných, nejvíce v pohraničí, kde byla až 50% nezaměstnanost. Obyvatelé německé národnosti se museli přizpůsobovat požadavkům Čechů, na úřadech se vyžadovala čeština a úředníci museli skládat zkoušky z pravopisu. Narůstaly národnostní spory a s nástupem **Hitlera** k moci v roce 1933 se stupňovaly i nároky našich Němců, které vyústily v **mnichovskou dohodu**. Tzv. **druhá republika** trvala do 15. 3. 1939, kdy Němci obsadili republiku a vznikl **Protektorát Čechy a Morava**. Slovensko se odtrhlo již 14. 3. a vznikl Slovenský stát.

Josef Váchal, expresionismus

Jaroslav Horejc: Brož – art deco

Pavel Janák: Dóza Krystal – kubismus

Otto Gutfreund: Hamlet

Jaroslav Horejc: Dalila – art deco

V umění první republiky se objevují různé umělecké směry: impresionismus, realismus, expresionismus a kubismus. V architektuře vznikly funkcionalistické stavby, např. **vila Tugendhat** v Brně, kterou navrhl německý architekt Ludwig Mies van der Rohe. V Praze byla postavena funkcionalistická budova **Veletřního paláce** podle návrhu architektů Josefa Fuchse a Oldřicha Tyla. Mezi přední české kubistické architekty patřili **Josef Gočár**, **Pavel Janák** a **Josef Chochol**.

Světově uznávaným se stal český skladatel **Leoš Janáček**, žák **Antonína Dvořáka**, například Hlaholskou mší a operami Příhody lišky Bystroušky (na námět **Rudolfa Těsnohlídka**) a Její pastorkyňa (námět **Gabriela Preissová**). Zhudebnil dokonce **Čapkovu hru Věc Makropulos** a další literární díla. Lidovou hudbou se inspiroval skladatel **Bohuslav Martinů**, který využil i jazzové postupy. Významným jazzovým klavíristou a skladatelem byl **Jaroslav Ježek**, který skládal hudbu pro **Osvobozené divadlo**.

Česká meziválečná literatura a drama se mohly svobodně rozvíjet a každý mohl uplatnit svůj názor a originální styl bez ohledu na vyznání a rozdílnost svého přesvědčení. V demokratickém Československu se v období první republiky dařilo různým směrům a skupinám, česká literatura byla srovnatelná se světovou. Vznikl tu svěbytný umělecký směr (**poetismus**), novátorský typ divadla (**Osvobozené divadlo**) a Alois Jirásek a Karel Čapek byli nominováni na Nobelovu cenu za literaturu.

Důležitější než oceňování však byl formativní vliv literatury na společnost. Vlivem války a vzniku Sovětského svazu byla značná část inteligence levicově (komunisticky) zaměřena, ale své místo tu měli i ruralisté (lat. ruralis = venkovský), katoličtí autoři a autoři tzv. experimentální prózy (**Ladislav Klíma**, **Josef Váchal**, **Jakub Deml**, **Richard Weiner**).

V Československu bylo v roce 1921 založeno komunistické hnutí **Proletkult**, vydávající vlastní týdeník. Jeho sekretářem byl **Stanislav Kostka Neumann**, členy **Zdeněk Nejedlý**, **Marie Majerová**, **Ivan Olbracht**, **Jiří Wolker**. Proletkult působil do roku 1924, pak splynul s KSČ. Ideály marxismu-leninismu byly tak propagovány, že spisovatel a humanista **Karel Čapek** cítil nutnost napsat důvody **Proč nejsem komunistou** (1924).

Působení prezidenta T. G. Masaryka bylo nejen v rovině politické, ale i kulturní. Patřil ke skupině tzv. pátečníků, která se od poloviny dvacátých let scházela vždy v pátek v Čapkově vinohradské vile. K pátečníkům patřili spisovatelé: **Karel Čapek**, **Karel Poláček**, **Vladislav Vančura**, **Eduard Bass**, **František Langer**, **Josef Kopta**, **Ferdinand Peroutka**, jazykovědec **Vilém Mathesius**, historik **Josef Šusta** a další. Většina z uvedených spisovatelů byli také novináři, působili především v Národních listech a v Lidových novinách, zařazovaní do tzv. demokratického proudu. Karel Čapek je spojován i s dalšími filozofickými směry: pragmatismem a humanismem.

Fotografie z vystoupení Jana Wericha a Jiřího Voskovce v Osvobozeném divadle

Spisovatelé **Ivan Olbracht**, **Marie Pujmanová** a **Marie Majerová** a také kritik **Bedřich Václavek** se stali propagátory a tvůrci literatury, která svým pojetím odpovídala třídnímu chápání společnosti a materialismu. Tomuto způsobu psaní se říká socialistický realismus.

Typickým příkladem byl román **Ivana Olbrachta Anna proletářka**, který popisoval život sluzky Anny, jež se díky svému příteli stane uvědomělou revolucionářkou. Někteří spisovatelé jezdili na oficiální cesty do Sovětského svazu. Komunistický novinář Rudého práva a literárního časopisu Tvorba **Julius Fučík** napsal reportáž **V zemi, kde zítřka znamená již včera**. Je zajímavé, že někteří jako by byli slepí, neviděli, co se na Východě děje. Až v roce 1929 vystoupilo sedm spisovatelů (mezi nimi i **Marie Majerová**, **Vladislav Vančura** a **Ivan Olbracht**) s manifestem, který kritizoval totalitní praktiky ve vedení KSČ. Také spisovatel **Jiří Weil** vydal román **Moskva-hranice**, kde odhaloval praktiky stalinismu.

Ve 30. letech se většina literátů sjednotila do tzv. **levé fronty**. Spisovatelé považovali za důležité nějakým způsobem posílit národní uvědomění a bojovat proti nacionalismu, fašismu a válce.

Emil Filla: Zápas býka se šelmou – expresionismus

Přehledná tabulka směrů, proudů a skupin v próze mezi válkami (někteří autoři prošli různými směry)

Pořadí	Směr, skupina, společné téma	Jména nejvýznamnějších spisovatelů a spisovatelek
1.	Realismus starší generace	A. Jirásek, K. V. Rais
2.	Naturalismus starší generace	V. Mrštík, K. M. Čapek-Chod
3.	Obraz 1. světové války	F. Šrámek (soubor povídek Žasnoucí voják), J. Hašek (Osudy dobrého vojáka Švejka...), V. Vančura (Pole orná a válečná)
4.	Legionářská literatura	R. Medek, J. Kopta, J. Kratochvíl, F. Langer (hlavně drama)
5.	Demokratický proud Humanistický realismus	K. Čapek, E. Bass, K. Poláček, I. Olbracht (většina díla), Jiří Weil
6.	Katolická próza	J. Deml (zároveň expresionismus), J. Durych (nový typ subjektivně laděné historické prózy – např. Requiem)
7.	Socialistický realismus	I. Olbracht (Anna proletářka), M. Majerová, M. Pujmanová
8.	Psychologická próza	J. Havlíček, J. Weiss, J. Glazarová
9.	Ruralistická próza	J. Knap, F. Křelina, J. Čep
10.	Experimentální próza	L. Klíma, J. Váchal
11.	Expresionismus	R. Weiner, L. Blatný, Č. Jeřábek, J. Weiss
12.	Zábavná literatura	J. Žák, Z. Jirotka
13.	Historické a životopisné romány	M. V. Kratochvíl, K. Schulz, F. Kožík, V. Kaplický
14.	Imaginativní próza	V. Vančura, I. Olbracht (Nikola Šuhaj loupežník)
15.	Fantasy a science fiction	K. Čapek, J. Weiss, F. Běhounek, Z. M. Kuděj

Slavná prvorepubliková herečka Adina Mandlová

Období dvacátých let, vyznačující se nadšením budováním nového státu, bylo i obdobím **hledání nových vývojových cest v dramatu**. Vedle realistického dramatu se na scéně prosadil **expresionismus**, rostl počet malých scén a **cabaretů** orientovaných více na vkus lidového publika. Třicátá léta byla obdobím vrcholné tvorby mnoha českých dramatiků (Karel Čapek, Vladislav Vančura, František Langer), zlatou érou **avantgardních divadel** a zároveň dobou vrcholícího **odporu proti fašismu**.

Vznikají dvě výrazné avantgardní scény – **Osvobozené divadlo**, které proslavila autorská dvojice Jiří Voskovec a Jan Werich, a **Divadlo D 34** divadelního režiséra, herce, zpěváka a dramatika E. F. Buriana. S **Osvobozeným divadlem** zpočátku spolupracoval také prozaik a dramatik Vladislav Vančura, který později napsal vlastní divadelní hry **Jezero Ukereve**, českou verzi Pygmalionu pod názvem **Josefina** a drama **Alchymista**.

Významným dramatikem byl také Karel Čapek, který napsal hned několik dramat: **Loupežník**, **R.U.R – Rossum's Universal Robots**, **Ze života hmyzu** (společně s bratrem Josefem), **Věc Makropulos**, **Adam Stvořitel**, **Bílá nemoc** a **Matka**.

Plakát z filmu z roku 1937, na kterém je zachycen populární komik Vlasta Burian.

Opakování:

1. Jaká byla společenská situace mezi válkami?
2. Kterou událost vnímali lidé jako krivdu?

3. Proč byl mezi intelektuály oblíbený komunismus?
4. Do kterých směrů se dělila próza?

5. Které typy divadelních scén v této době existují?

JAROSLAV HAŠEK

* 1883 v Praze, † 1923 v Lipnici

Byl český spisovatel, humorista a publicista. Sklon k alkoholu měl v krvi už po svém otci Josefovi, který byl učitelem a zemřel na otravu alkoholem. Jaroslav studoval gymnázium, ale za účast na politické demonstraci byl vyloučen, a proto se vyučil drogistou. Odmaturoval na obchodní akademii. Začal pracovat v bance Slávie, ale toto zaměstnání brzy opustil a věnoval se pouze literatuře a publicistice v Národních listech. Založením byl anarchista a za novinářskou činnost byl uvězněn. Patřil mezi známé postavičky pražských hospod a kaváren.

Hašek žil jako **bohém a tulák**. Pěšky procestoval tehdejší Rakousko-Uhersko a došel až do Ruska. Brzy po svatbě ho manželka Jarmila opustila, protože **fingoval svou smrt**, ale byl zadržen. Jiné zdroje uvádí, že se Hašek pokusil o sebevraždu, protože si uvědomil, že nedokáže žít v manželství. Poté skončil krátce na psychiatrii. Jeho velkým přítelem, u něhož nějakou dobu i bydlel, byl slavný **malíř Josef Lada**, který později ilustroval **Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války**.

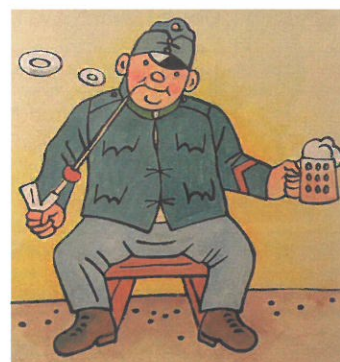
Haškova politická satira vyústila tím, že v roce 1911 založil v hospodě politické uskupení – **Stranu mírného pokroku v mezích zákona**, jejímž prostřednictvím **kritizoval politickou situaci** a parodoval volby. Ve volbách strana nakonec získala dost hlasů a Hašek kandidoval na pozici starosty městské čtvrti Praha-Vinohrady.

Když vypukla válka, snažil se skrývat, aby nemusel narukovat k 91. pluku v Českých Budějovicích. Byl však objeven a poté **odveden do Haliče na frontu**. Tam se nechal zajmout a vstoupil do nově utvořených **československých legií**. Účastnil se bitvy u Zborova. Na konci války **vstoupil do Rudé armády** a stal se ředitelem armádní tiskárny. V Rusku se znovu oženil, ale protože nebyl v Československu rozvedený, hrozil mu po návratu **soud za mnohoženství**. Hospodský a bohémský život na něm zanechal následky, takže již v roce 1923 zemřel na ochrnutí srdce. Poslední kapitoly **Osudů**, které zůstaly nedokončeny, diktoval už na smrtelné posteli.

VEĎELI JSTE, ŽE...?

Hašek byl redaktorem časopisu Svět zvířat. Vymýšlel si ale neexistující a exotické druhy zvířat a za to byl z časopisu propuštěn.

Hašek je zakladatelem žánru tzv. **hospodské historiky**. Jednalo se nejčastěji o **autobiografické zážitky** samotného Haška. Dále psal **cestopisné povídky**, črty a **humoresky**. Většinu svých děl napsal v hospodě a **publikoval je časopisecky**, nikoliv knižně (např. **Nemravné kalendáře**, **O básnících**). Jeho tvorba měla odpůrce (Viktor Dyk, Jaroslav Durych, F. X. Šalda) stejně jako obdivovatele (Ivan Olbracht,

Takto si Švejka představoval Haškovův přítel a malíř Josef Lada.

★ ZAJÍMAVOST

Hašek často dlužil po hospodách. Když některému hostinskému došla trpělivost, položil před něho papír a tužku a Hašek napsal krátkou povídku. Hostinský ji odnesl do redakce a za honorář mohl Hašek pokračovat v pití.

bratři Čapkové). Vznikla dokonce vědní disciplína, tzv. **haškologie**, která se zabývá pouze Haškem a jeho tvorbou.

Hašek napsal také román **Dobry voják Švejk v zajetí** a povídkový soubor **Velitelem města Bugulmy**. Popisuje zde své životní **zkušenosti s revolučním Ruskem**. Obdobným způsobem, jakým se ve svých povídkách vysmíval předválečné c. k. monarchii, zachycuje bývalý rudý komisař **bolševickou revoluci**. Před čtenářem se tak odehrává úsměvný příběh, v němž v zapomenutém tatarském městečku Bugulmě vystupují sovětský velitel tverského revolučního pluku, opilec Jerochymov a velitel města tovaryš Gašek. Skrže **humor a nadsázkou** Hašek ukazuje jednak **fanatismus revoluční doby**, kdy se v nešťastném roce 1918 náhle vše „vymklo z kloubů“, a jednak **hloupost** a prostou lidskou nejistotu **nových vládců**.

Haškovu nejslavnější postavu si ve filmech Dobry voják Švejk a Poslušně hlásím zahrál Rudolf Hrušínský.

Takto namaloval Haška při práci jeho přítel Josef Lada.

OTÁZKY K ZAMYŠLENÍ

Proč je Haškovo dílo dodnes tak populární? Je podle vás voják Švejk skutečně tak hloupý, nebo naopak inteligentní a mazaný?

NEMRAVNÉ KALENDÁŘE

Velitel policejní strážnice Aleš nudil se od deváté hodiny večerní, kdy přivedli posledního opilého do separace, až do jedné hodiny v noci. Vzpomínal, jak vydržel do šesti hodin do rána, nežli ho vystřídají, sedět nad akty, nad žurnálem, když právě dnes mizernou shodou událostí mají na strážnici službu strážníci, kteří neumí hrát filky. (...) Do dveří vstoupil strážník Dekl, vracející se z ulice, a hlásil raport. Pan Aleš mrzutě vstal z postele a přejímal raport: „Ich melde gehorsam, nix Neues. Pikantní kalendář konfiskiert. Sebral jsem sto dvacet výtisků.“ Úřední výraz zmizel v tom okamžiku z tváře Deklovy a usmívaje se vítězně poznamenal: „Velmi velká prasectva, pane vachkomandante, moc krásné věci. Obrázky takové sviňácké, až radost!“ Položil balík na stůl. V tom okamžiku přestal se velitel policejní strážnice nudit. „Dají sem to svinstvo!“ Policejní strážník rozbil balík, podal jeden exemplář konfiskovaného spisu veliteli, kolem kterého se shromáždili všichni strážníci. „Hergot!“ řekl jeden upřímně, dívaje se na titulní obrázek, „to jsou stehna!“ „Vidíte,“ pravil velitel, „na to se má mládež dívat. Mládež školet nedorostlá!“ (...) Kalendáře měly úspěch. Dva si vzal vrchní policejní komisař a tři pan rada. Koncipisté si vzali po jednom. Ostatní rozebrali na policejním ředitelství. Policejní strážníci slídili horlivě po nemravném kalendáři. A právě tím, že četba tato nedostala se do rukou nepovolných, byla mravnost veřejnosti zachráněna.

Otázky a úkoly pro rozbor textu:

- 1 Z čeho vyplývá komičnost ukázky?
- 2 Které vlastnosti Hašek nepřímou kritizuje?
- 3 Charakterizujte jazykové zvláštnosti ukázky.

O BÁSNÍČÍCH

Seznámil jsem se nedávno v kavárně s mladým mužem. Vyprávěl mně sdílně o svém osudu. (...) Zvláštní typ těchto lidí, zvláštní literatura a produkt. Bloudí zapadlými krajinami, brodí se blátem a marně volají, kdo by je vysvobodil. Nebo píšou, jak někdo někde hledí do daleka, ale nikoho v té dálce nevidí. Oblíbené je, že tací básníci „stále“ čekají, kde dávno nikdo nečeká, že jim mraky v duši padají, že stále něco chtějí, „vzdvihnout do nebe“, vzkřísit duše, jež se hroutí, že chtějí sypat květy do srdcí – ale nejde to. Spokojují se tím, že v básních chodí zamlklými parky, vycitují „zasněné chvíle“; všude vidí „něco“, myslí si, že „v zahradách tůň po něm někdo stůně“, vlny vodní považují za sestry a myslí o nich, že šeptají smyslně, vrhají se „bez rozumu do klínu bílých nadějí“. Hoší, poeti, kluci krev a mléko, ale všechno je u nich mdlé, bledé. (...) Mají však smutné žití ti jinoši. Pochovávají své štěstí v básních o šedesáti verších, rvou si srdce z těla hubeného žalem v básních o padesáti, plivají smích skepse slunci do záře v básních o čtyřiceti verších. Na některé nešťastníky, uštvané žitím, padají hvězdy a jeden ubožák byl stále v nejistotě: „Kdy, kdo a kde mne hrubou skolí pěstí, nevím, a ptám se, co je v světě štěstí, nevím.“

Otázky pro rozbor textu:

- 1 Z čeho si autor dělá v ukázce legraci?
- 2 Které básnické stereotypy kritizuje?

Opakování:

- 1 Jakým způsobem života Hašek žil?
- 2 Kterou literární postavu stvořil?
- 3 Kterou literární postavu stvořil?
- 4 Co ve svém díle kritizuje?
- 5 Jaká je slovní zásoba jeho nejslavnějšího románu?
- 6 Vysvětlíte pojem recesista.

TIPY NA VÝLET

V Lipnici nad Sázavou, kde Hašek prožil poslední léta svého života, můžete navštívit jeho muzeum.

Nejznámějším literárním vědcem – haškologem – je Radko Pytlík, otec slavného herce a muzikanta Vojty Dyky.